

Oponentský posudek

na disertační práci PhDr. Martina Vávry

Vina a odpovědnost v kontextu trestního práva:
diskurzivní praktiky a strategie

Oponent : Prof. JUDr. Helena Válková, CSc.

I. Základní koncepce, metody a cíle práce

Autor zaměřil svoji práci na popis, analýzu a kritické zhodnocení poznatků shromážděných k relativně velmi široce vymezenému tématu viny a odpovědnosti v kontextu trestního práva ve světle diskurzivní praktiky a strategie. Již v předmluvě své práce (s.6) uvádí, že bude zkoumat trestní právo optikou sociologického přístupu a zároveň konstatuje, že podobná sociologická studie v českém prostředí dosud nevznikla. Přínos své práce proto spatřuje kromě jiného v jejím příspěvku k rozvoji sociologie práva a v neposlední řadě i k debatě o trestním právu a trestání vůbec.

Jako základní metodu si autor zvolil analýzu politického a expertního diskurzu, prostřednictvím které chce odpovědět na otázku jak se formuluje vina a odpovědnost, právní subjektivita člověka a jak se proměňují jednotliví aktéři v kontextu probíhajících společenských změn (s.10). Vychází přitom z teze, že diskurz vždy patří k určitému prostředí, v rámci kterého má svou funkci, přičemž však za klíčovou považuje analýzu významů v něm obsažených (s.13), a to včetně jazykových projevů v širším smyslu slova.

Za pomocí této metodologie se pokouší nejdříve definovat odpovědnost člověka jakožto subjektu i objektu trestního práva, jeho vinu a z toho vyvozovanou sociální reakci na jeho trestné jednání. Na třech „příkladech“ jím zvolených témat – zaviněná nepřítelost, rozrušené matky, otázka věku v diskurzích o trestním právu – se pak snaží dovodit souvislost mezi politickým a odborným diskurzem a konkrétním výsledkem legislativní regulace předmětné oblasti v proměnách sociální reality (s. 14-15). V rámci svých analýz zohledňuje, byť jen dílčím způsobem, i vliv poznatků z mimoprávních oborů, především z oblasti psychologie, psychiatrie a pedagogiky. V závěru své práce pak shrnuje některé z výsledků provedených analýz a pokouší se o jejich široké zobecnění, včetně proměn pojetí člověka (změny „antropologie“) z hlediska právní úpravy obecných podmínek trestní odpovědnosti i konkrétních právních institutů, resp. úprav (s.103-106).

II. Kritické připomínky

Samotný text práce (bez pomocného aparátu) činí cca 100 stran. Tento rozsah neumožňuje autorovi oponované práce, aby se v souladu se zvolenou koncepcí a použitou metodou vyrovnal se všemi shora nastíněnými obsahovými okruhy stejně důkladně.

Autor na jedné straně diskutuje velkou šíři poznatků z různých vědních oborů, na straně druhé se vystavuje riziku, že s ohledem na omezený rozsah předložené práce musí svůj výklad v některých partiích omezit na pouhý popis, resp. excerpce jím vybrané odborné literatury, aniž by k dané problematice zpracoval všechny klíčové tituly (srov. např. věk a jeho význam z hlediska trestní odpovědnosti), což nutně vede k neúplnosti až nepřesnosti vyvozovaných závěrů.

Uvedené úskalí je zřejmé již ze samotného obsahu recenzované práce rozdělené do dvou základních částí (teoretické v rozsahu cca 25 s. a analytické v rozsahu cca 50 s.), kdy zejména v teoretické části nelze na tak omezeném rozsahu zpracovat poznatky obsažené v dílech, dle mého názoru pro kvalitní zpracování teoretických východisek (srov. s. 16) zásadních, dostatečně. Jako příklad lze uvést absentující kriminologickou literaturu, jako např. Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*, 3.vyd., 2008; Tomášek, J. *Úvod do kriminologie*, 2010; Válková, H., Kuchta, J. *Základy kriminologie a trestní politiky*, 2.vyd., 2012; jde zde zejména o partii věnované trestní politice nebo konceptu „*cultural criminology*“, včetně odkazů na rozsáhlou, zejména zahraniční literaturu. Kriminologie je však zjevně autorem chápána velmi úzce (srov. s. 104, první odstavec), spíše jen jako věda zabývající se zejména příčinami kriminality a typologií zločinců, přičemž vůbec není zohledněn fakt, že kriminologie nejpozději od konce minulého století významně rozšířila hranice svého zájmu o řadu nových oblastí sociálních vztahů (z těch posledních uveďme např. *cultural criminology* nebo *theory of self-concept maintenance*). Hranice mezi sociologií trestního práva a kriminologií nejsou již zdaleka ostré, naopak oba obory se více než kdykoli v minulosti prostupují. Právě proto je škoda, že autor nevěnoval odborné literatuře kriminologického zaměření více své pozornosti (viz např. partii pojednávající o věku a trestní odpovědnosti, kde však nejen kriminologická, ale i trestněprávní literatura nabízí zajímavé texty, které bezprostředně ovlivnily platnou právní úpravu speciálního trestního práva mládeže), neboť pak by některé jeho názory nebyly tak jednoznačně formulované (srov. např. závěry na s. 82), resp. nepřesné (srov. s.46, poslední odstavec).

Další nedostatek oponované práce spatřuji v chybějícím zpracování problematiky trestní politiky v širším i užším smyslu slova (k tomu srov. např. klíčovou odbornou stať J. Musila „Úloha trestní politiky při reformě trestního práva“ publikovanou v časopise *Trestní právo*, 1998, č.1, která výstižně charakterizuje význam, funkce a cíle sledované racionální trestní politikou). Ze samotné práce není dostatečně zřejmé, proč autor pojem trestní politiky nezmiňuje buď vůbec nebo jen marginálně, jakoby mu nepřisuzoval téměř žádnou relevanci.

Pokud jde o analýzu a následné hodnocení tří konkrétních tematických okruhů, na kterých autor dokládá souvislosti mezi politickým a/nebo právním diskurzem a vývojem legislativních úprav, postrádám zde znalost a zpracování klíčových komentářů k novému trestnímu zákoníku, které danou problematiku rozebírají nejen v právně dogmatických, ale i v trestněpolitických souvislostech a zároveň mají zásadní význam pro uplatňování nových norem v aplikační praxi; srov. např. chybějící výklad o novém trestněprávním institutu duševní poruchy a jejím uplatňování při posuzování přičetnosti pachatele, který měl být zohledněn, nebo alespoň zmíněn v partii věnované „zaviněné nepřičetnosti“. Byť lze s některými závěry autora souhlasit (s. 64, odst. druhý), citelně zde chybí důkladnější rozbor nově formulovaného trestného činu opilství (§360) a jeho sankčních důsledků (srov. Šámal a kol., *Trestní zákoník II, zvláštní část*, 2.vyd. 2012, s. 3334 – 33340; dále též srov. Šámal a kol., *Trestní zákoník I, obecná část*, 2.vyd. 2012, s. 369 – 382; s. 1325-1333), a to nikoli z hledisek trestněprávních, ale především kriminologických. Využity

nejsou ani poznatky z bohaté zahraniční literatury, včetně posledních poznatků z oblasti neurobiologie trestného jednání (srov. Walsh, A., Bolen, J.D. The Neurobiology of Criminal Behaviour. Gene-Brain-Culture Interaction), ze kterých mohl autor čerpat pro důkladnější zpracování tématu nepřičetnosti. V jeho pojetí zůstávají pak pouze „nejisté pojmy jako je úmysl nebo přičetnost... o něž se právo musí opírat“ (s.64, poslední odst.), což jej vede k závěru o rozporech a balancování práva a k nemožnosti jeho koherence (již samotné úsilí o její dosažení považuje za ideologickou záležitost). Tento závěr však z provedeného rozboru institutu zaviněné nepřičetnosti nevyplývá a je proto víceméně spekulativní povahy.

Poměrně zřetelně se odhaluje nedostatečná znalost klíčové literatury u partií věnovaných věku a jeho vztahu k trestní odpovědnosti. Ač existuje k tomuto tématu velmi bohatá tuzemská i zahraniční literatura, která odráží jak odborný, tak politický diskurz, je autorem zmíněno jen několik pramenů, které dle názoru oponentky (spoluautorky zákona o soudnictví ve věcech mládeže, která se podílela nejen několik let na jeho přípravě, ale i na jeho prosazení v parlamentu), nepatří mezi klíčové (opomenuty jsou naopak v tuzemsku publikované monografie, řada kriminologických výzkumů a studií IKSP i odborné statě věnované významu věku pro určení počátku trestní odpovědnosti nejen z hledisek trestněprávních, ale i trestněpolitických a kriminologických). Provedená analýza je proto nutně zredukovaná na problematiku určení počátku trestní odpovědnosti, aniž by však byly diskutovány i její trestněprávní následky, konkrétně způsoby sankčního postihu (srov. např. českou a švýcarskou právní úpravu, kde dosažení 15. roku věku umožňuje uložit mladistvému pachateli v ČR, spáchá-li tak závažné provinění, za které by mu mohl být v dospělém věku uložen výjimečný trest odnětí svobody na doživotí, nepodmíněné trestní opatření v rozpětí pěti až deseti let, zatímco ve Švýcarsku, kde je sice spjat počátek trestní odpovědnosti s dovršením 10. roku věku, nelze mladistvého pachatele mladšího 18 let potrestat i za nejzávažnější zločiny více než uložením trestu odnětí svobody nejvýše na dobu čtyř let, a to ještě až po dovršení jeho 16. roku). Ve světle těchto skutečností není tak snadné hovořit o přísnějším nebo mírnějším trestním postihu dospívajícího delikventa, pokud se nechceme dopustit simplifikace řešené problematiky. Přesto i zde lze souhlasit s některými závěry autora, byť k nim nedospěl na základě analýzy veškeré relevantní odborné literatury (srov. s. 82); na druhé straně však zde platí hodnocení, které sám v závěru své práce kriticky konstatuje, a to že se zaměřil pouze na určitý výřez reality v rámci české společnosti, takže si nečiní ambice na generalizaci takto získaných poznatků, které by při komplexněji pojaté analýze mohly dopadnout jinak (srov. s. 103, konec druhého odstavce).

Za problematickou považuji i partii pojednávající o tzv. rozrušených matkách, kde již samotný použitý termín vzbuzuje pochybnosti co a v jakých kontextech chce autor analyzovat. Čtenář se sice relativně brzy dozví, že se autor zaměřil na analýzu odborného a politického diskurzu týkajícího se vraždy novorozeného dítěte matkou (nyní § 142 TrZ), přesto však nikde nevysvětluje, proč zvolil pro označení této kapitoly spíše novinářsky atraktivní než odborný termín (nadto značně nepřesný, neboť ne každá „rozrušená“ matka může být stíhána za vraždu novorozeného dítěte podle výše cit. privilegované skutkové podstaty trestného činu). Autor pak demonstruje na uvedení dvou odlišných rozhodnutí trestních senátů Nejvyššího soudu v té samé věci na složité argumentační konstrukce zohledňující sociální okolnosti případu se záměrem vytvořit zde předpoklady pro tvrzení o psychickém stavu obviněné v době porodu a kriticky zmiňuje „neuchopitelnost pojmu rozrušení způsobeného porodem.“(srov. s. 98, první odstavec) Zda jde o subjektivní „pocit“ autora nebo o objektivně doložitelnou skutečnost se však již

nedozvíme, protože z prezentovaných skutečností nelze přesvědčivě doložit ani jednu z těchto možností (s. 101).

III. Celkové hodnocení práce

Celkově lze proto hodnotit provedenou analýzu za jen částečně zdařilý pokus o analýzu „určitého výřezu reality v rámci české společnosti“ (s. 103, druhý odstavec). Chybějící literatura a s tím související znalosti o trestněpolitickém designu u tří autorů pro jeho analýzu zvolených oblastí mu neumožňují závěry generalizovatelné i na jiné oblasti viny a odpovědnosti v kontextu trestního práva, byť svou práci opatřil tímto slibným názvem.

Ani v závěrečné kapitole nazvané „Shrnutí a závěry“, nenabízí autor jiný „obraz člověka“ (s. 102), než obraz značně útržkovitý, který nadto sám zpochybňuje konstatováním, že by výsledek mohl dopadnout jinak, kdyby do své analýzy zahrnul i nová organizační a kontrolní opatření, aniž by zdůvodnil, proč tyto nezkoumal (s. 103, konec druhého odstavce). Značně nejasně vyznívá i tvrzení uvedené ohledně „antropologie“ podmínek trestní odpovědnosti, měnících se údajně jen velmi zvolna a okrajově (s. 104, druhý odstavec). I další, pouze načrtnuté, ale argumentačně nepropracované závěry (např. ohledně institutu narovnání) svědčí o spíše povrchním než důkladném zpracování dané problematiky.

Na druhé straně je třeba ocenit celkově dobrou stylistickou úroveň práce, byť (viz níže), by text ještě vyžadoval důkladnou gramatickou korekturu. Rovněž rozsahem je oponovaná disertační práce s ohledem na zvolené téma značně diskutabilní, neboť – jak již bylo na jiném místě uvedeno – autorovi neumožnila pečlivější a komplexnější analýzu zkoumaných otázek.

Po stránce formálně-technické lze autorovi vytknout absenci číslování kapitol i podkapitol, nelogické zařazení textu pojednávajícího o zaviněné nepřičetnosti jako podkapitoly v kapitole nazvané „Člověk v trestním právu“, nepřesné vyjadřování, kde místy v textu chybí specifikace některé relevantní skutečnosti či údaje (srov. např. na s. 5 chybějící lokalizace země, které se výklad o počtu vězňů týká – čtenář se tuto informaci dozví jen v odkaze), nepozorností nebo omylem vynechané slovo, které čtenáři znesnadňuje pochopení souvislostí.

IV. Závěr

Oponovaná práce představuje dle mého názoru dobrý základ pro disertační práci na dané téma, nicméně ještě ve výše uvedených směrech vyžaduje doplnění a upřesnění. Z těchto důvodů předloženou disertační práci nedoporučuji k oobhajobě, neboť dle mého názoru nesplňuje všechny požadavky kladené na práce tohoto druhu, a to jak pokud jde o její rozsah s ohledem na zvolené téma, tak pokud jde o závěry, které nejsou přesvědčivě doloženy a nenabízejí proto ani deklarovaný nový pohled na člověka v kontextu trestního práva a s ním spjatých, autorem analyzovaných diskusí.

V Praze, 17.4.2013

Prof. JUDr. Helena Válková, CSc.
katedra sociální práce FFUK v Praze